

Н. Г. Конджарян,
*зав. методичного відділу
наукової бібліотеки ім. М. Максимовича*

ЗАСТОСУВАННЯ НОВІТНІХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У НАУКОВІЙ БІБЛІОТЕЦІ ІМ. М. МАКСИМОВИЧА ЯК ПРІОРИТЕТНИЙ НАПРЯМОК РОБОТИ

На всіх етапах розвитку суспільства інформаційні технології забезпечували обмін інформацією між людьми, колективами, відображали відповідний рівень й можливості систем реєстрації, збереження, обробки та передачі інформації в різних сферах діяльності людства.

Метою статті є обґрунтування моделі трансформації наукової бібліотеки ім. М. Максимовича як культурно-інформаційного центру та її роль в інформаційній структурі, розгляд основних аспектів формування інформаційних ресурсів, аналіз сучасного стану забезпечення бібліотеки інформаційними ресурсами, а також перспективи створення нових бібліотечних сервісів задля розширення бібліотечно-інформаційних послуг.

Відповідно до глобальних процесів інформатизації інноваційний розвиток бібліотек здійснюється на кількох рівнях: комп'ютеризації, автоматизації функціональних підсистем та інформатизації на базі системно-мережних інформаційних технологій. Оскільки кожен із рівнів утворює певні діяльнісні середовища, що мають свої ознаки, правила, завдання, матеріальну та змістовну частину, то без виконання завдань першого рівня неможливо перейти на наступний рівень функціонування і розвитку бібліотечної системи.

Варто підкреслити, що інформатизація професійної бібліотечно-інформаційної діяльності, яка полягає насамперед у збільшенні кількості спожитої, опрацьованої та якісно відтвореної інформації, визначає її інтелектуалізацію, тобто із розвитком процесів інформатизації в університетських книгозбірнях відбувається поглиблення інтелектуалізації бібліотечної професії [2 ; 19].

Сьогодні поєднання традиційних та електронних ресурсів визначає якісні показники розвитку бібліотеки, а задоволення інформаційних потреб користувачів у сучасній вузівській бібліотеці є лакмусовим папірцем її роботи. Слід наголосити, що наш читач, насамперед, студент, викладач – це молода сучасна людина, яка має у своєму розпорядженні різні гаджети, вільно володіє комп'ютером. Інформаційні потреби такого користувача не повинні обмежуватися тільки традиційним обслуговуванням у бібліотеці.

Майже кожна бібліотека готує електронні довідки, пропонує доступ до повнотекстових баз даних, надає для користувачів доступ до Інтернету через Wi-Fi, створює власні веб-сайти, тощо. І наукова бібліотека ім. М. Максимовича не виняток.

В інтересах користувача ми постійно шукаємо нові підходи до процесу обслуговування, вдосконалюємо свою діяльність, постійно розширюємо спектр бібліотечно-інформаційних послуг, форми й зміст роботи з метою забезпечення повноти, доступності й оперативності інформації.

Ми запитуємо себе, чого хоче читач? Він хоче швидко одержувати всю необхідну інформацію у комфортних умовах. Мати доступ до інформації з будь-якого комп'ютера, планшета чи телефона. Можливість працювати в електронному каталозі і мати доступ до повнотекстових ресурсів, до світових баз даних [5 ; 4].

Яких бібліотечних послуг насамперед потребує читач на сучасному етапі?

1. Можливість пошуку в електронному каталозі бібліотеки й здійснення електронного замовлення, в тому числі віддаленого (в локальній мережі навчального закладу та через мережу Інтернет, on-line).
2. Можливість доступу до повних текстів видань, які є у бібліотеці й одержання електронної копії документа.

Тому необхідним чинником стало створення на базі наукової бібліотеки єдиного інформаційно-освітнього простору, який включає

сукупність технічних, програмних, телекомунікаційних і методичних засобів, що дозволяють застосовувати в освітньому процесі нові інформаційні технології і здійснювати збір, зберігання і обробку даних системи освіти. Єдиний інформаційно-освітній простір здійснює підтримку освітнього процесу і автоматизацію управлінської діяльності, забезпечує підвищення якості освіти і будується на основі розвитку ІКТ компетенцій адміністрації, викладачів та студентів. Інформаційний простір буде ефективним, якщо він стане відкритим для користувача, що в свою чергу надасть можливість реалізувати узгоджені інтереси його на комплексній і системній основі.

Єдиний інформаційний простір повинен складатися з таких головних компонентів:

1) інформаційні ресурси (ІР), що містять дані, відомості та знання, зафіксовані на відповідних носіях інформації — бази і банки даних, усі види архівів, системи репозитаріїв, електронних бібліотек, сховищ і т. ін.;

2) організаційні структури (наприклад Web-сайти, сторінки, портали), що забезпечують функціонування та розвиток єдиного інформаційного простору, зокрема, збір, обробку, зберігання, розповсюдження, пошук і передачу інформації;

3) засоби інформаційної взаємодії користувачів і бібліотеки, що забезпечують їм доступ до інформаційних ресурсів на основі відповідних інформаційних технологій, і які включають програмно-технічні засоби і організаційно-нормативні документи. Наша мета – стати активним учасником єдиного інформаційного простору і залучити наших користувачів до цього процесу.

Отже, інформатизація бібліотек ВНЗ – це оптимальні умови для задоволення інформаційних потреб вищої школи. І тому впровадження інформаційних технологій в усі процеси бібліотечної діяльності, забезпечення вільного доступу до різних інформаційних ресурсів, а також

до ресурсів бібліотеки через мережу ІНТЕРНЕТ – наш пріоритетний напрямок роботи.

Електронні інформаційні ресурси наукової бібліотеки ім. М. Максимовича можна представити комплексом електронних об'єктів:

- електронні публікації
- електронні документи
- електронні колекції
- електронні бібліотеки

Сучасний електронний каталог НБ ЧНУ ім. Б. Хмельницького містить 10 баз даних: каталог книг, каталог дисертацій, каталог авторефератів дисертацій, картотеку періодичних видань, каталог повнотекстових документів та документів на електронних носіях, аналітичну картотеку статей книг, аналітичну картотеку статей періодичних видань та ін. На даному етапі бази даних електронного каталогу бібліотеки містять близько 273 тис. записів.

Рис. 1. Розподіл інформаційних ресурсів за видами

Із них сегмент електронних документів (книги, журнали) складає 44%, електронні публікації (статті у наукових журналах, збірниках) складають – 21%, електронні колекції (рукописи, праці викладачів, рідкісний фонд) – 30%, електронна бібліотека (повнотекстові видання) – 5%

Створення записів здійснюється відповідно до технологічних інструкцій. Сформовано електронний масив пошуку «Персоналія», «Викладачі Черкаського національного». Кожен підручник, науковий збірник чи науковий журнал проходить детальну обробку.

На сьогоднішній день наукова бібліотека ім. М. Максимовича пропонує своїм користувачам різноманітні **сервіси**, які доступні як із локальної мережі, так і через мережу Інтернет.

Електронна бібліотека, створенням якої з 2009 року займається наукова бібліотека університету може стати підґрунтям формування інформаційно-предметного середовища, який стане надійним помічником студенту в навчанні та в науковій діяльності. Крім того, сучасний Веб-механізм надає можливостей для своєчасного розповсюдження наукових знань. Електронна бібліотека повнотекстових документів налічує 12335 записів. Це: підручники, навчальні посібники, монографії, збірники наукових статей тощо. Доступ до них можливий тільки з локальної мережі.

Крім документів на електронних носіях, повних текстів підручників, посібників, які надходять з різних джерел, дуже необхідною важливою складовою частиною сучасної бібліотеки стає електронна база повнотекстових наукових, методичних та навчально-методичних видань, авторами яких є викладачі нашого університету – інституційний репозитарій.

Інституційний репозитарій – це мережевий сервіс для зберігання, систематизації й управління цифровими колекціями інтелектуальних продуктів університетської спільноти [1 ; 4].

Фонд інституційного репозитарію містить:

- електронні видання навчально-методичного призначення, розроблені викладачами та співробітниками університету для організації навчального процесу і є власністю авторів ЧНУ ім. Б. Хмельницького;

- електронні аналоги (копії) друкованих видань, які видані викладачами та співробітниками університету і є власністю університету;

- електронні видання – аналоги друкованих видань із фонду наукової бібліотеки, створені із застосуванням методів сканування текстів;

- електронні видання матеріалів конференцій ЧНУ та публікації електронних журналів університету.

Університет визначає ступінь доступності зазначеної бази даних:

- необмеженого мережевого доступу (матеріали користувацького фонду, доступні через глобальну мережу);

- обмеженого доступу (матеріали користувацького фонду, доступні через локальні та корпоративну мережі).

Разом із тим, як це не прикро визнавати, бібліотека у своїй роботі постійно стикається з проблемами, пов'язаними з використанням повнотекстових ресурсів. З одного боку, йдеться про захист інтелектуальної власності й авторського права [3 ; 26], з іншого – про доступність інформації. На шляху від інформаційного суспільства до суспільства знань ці проблеми треба вирішувати тільки у правовому полі. Оскільки мова йде про тиражування об'єктів інтелектуальної власності, їх використання строго регламентоване міжнародними законами. Тільки після закінчення терміну дії авторського права об'єкт інтелектуальної власності переходить у суспільне надбання і може розповсюджуватися з будь-якою метою. Закон України «Про авторське право і суміжні права» охороняє особисті немайнові права і майнові права авторів наукових праць. Тому створювати оцифровані копії документів та представляти на сайтах твори сучасних авторів без укладання відповідних угод із законними правовласниками

неприпустимо. Викладачі ВНЗ, які є авторами монографій, навчальних посібників, можуть передавати авторські права на електронну версію бібліотеці для використання тільки в освітніх цілях. На жаль, викладачі нашого вузу не досить активно погоджуються на співпрацю, не розуміючи, що створення відкритих повнотекстових ресурсів (з дотриманням авторського права), подання їх у ЕК, вільний доступ до них сприяє розвитку не тільки бібліотеки як ресурсного центру дистанційної освіти, а й розвитку навчального процесу взагалі, що співвідноситься з тенденціями і стратегіями розвитку університету. Для ефективного навчання, насамперед, необхідна тісна співпраця ректорату, викладачів та бібліотекарів задля інтеграції електронних освітніх ресурсів, забезпечення ефективної навігації в їх межах і доступу до них незалежно від місця знаходження користувача.

Крім зазначених матеріалів бібліотека пропонує користувачам доступ до різноманітних баз даних, світових та вітчизняних інформаційних ресурсів, таких як «Портал сучасних педагогічних ресурсів», «SCRIBD» – найбільша електронна бібліотека у світі, «OpenBook» – проект з безкоштовного онлайн-доступу до творів класиків української літератури, «Sci-EP» – повнотекстова база світових наукових журналів та інші. Також час від часу на нашому сайті з'являється інформація про різноманітні тестові он-лайн-доступи до наукових журналів, повнотекстових видань.

Сервіс МБА – міжбібліотечний абонемент пропонується в бібліотеці як в традиційній так і в оновленій електронній формі. Служба електронної доставки документів з успіхом працює з 2013 року. Усі зареєстровані користувачі можуть безкоштовно отримати електронною поштою статті з періодичних видань, наукових збірників, фрагменти з книг та документів, які знаходяться у фонді нашої бібліотеки.

Безкоштовне користування бездротовим інтернетом Wi-Fi дає можливість працювати в будь-якому місці та користуватися послугами

бібліотеки. А наш сайт – є провідником, навігатором, основним джерелом інформації про останні новини, події та нові послуги.

Активно впроваджуються інформаційні технології у бібліотечні процеси. Майже усі ланки бібліотечної діяльності, починаючи з комплектування фонду повністю відбуваються в автоматизованій формі.

Сьогодні бібліотекар – це високопрофесійна людина, яка добре володіє як традиційними, так і інноваційними методами бібліотечної роботи, добре орієнтується в ІТ-технологіях. За допомогою автоматизованої бібліотечної системи ІРБІС, в якій працює майже 55% співробітників впроваджено систему електронного бібліотечного обліку, зберігання та обслуговування. Електронна картотека «Книгозабезпечення» дає можливість слідкувати за поповненням навчальної літератури, проводити аналіз її забезпечення на різних дисциплінах, спеціальностях, інститутах.

Наприкінці хочу зазначити, що важливу роль для виявлення перспективи розвитку наукової бібліотеки як медіа-центру має аналітична діяльність, аналіз існуючої практики, рівня роботи бібліотеки, моніторинг читання та користування електронними й Інтернет-ресурсами. Використання ІКТ значно спрощує моніторинг читацької активності. З метою одержання розширеної інформації про потреби читачів, ступінь їхнього задоволення бібліотекою було проведено моніторинг, а також здійснено аналіз анкетування користувачів бібліотеки для виявлення пріоритетів у використанні інформаційних ресурсів.

В результаті моніторингу було виявлено, що основною метою звернення до електронних ресурсів та послуг бібліотеки для 94% респондентів є навчання. 86% респондентів активно користуються електронними каталогами бібліотеки, 60% опитаних мають повний доступ до інформаційних ресурсів, 57% вказали на оперативність надання інформації, 82% читачів задоволені якістю та інформаційною наповненістю сайту. Але 100% опитаних вказали, що на комфортній роботі у бібліотеці

негативно позначається відсутність ксерокса, сканера для користувачів. Отже, нам є ще над чим працювати.

Світ змінився. Бібліотеки в світі, який змінюється, також змінилися. Тож наукова бібліотека Черкаського національного готова втілювати у життя усі інновації, виконувати свою місію формування високоосвіченого суспільства, побудованого на знаннях. Для університету, особливо для національного, важливе забезпечення якості вищої освіти, а тому повинен бути дуже важливий рівень розвитку його бібліотеки - надійного помічника в здійсненні цієї благородної мети.

Література

1. Вараксіна Н. Створення галузевої електронної бібліотеки у Державній науково-педагогічній бібліотеці ім. В. О. Сухомлинського / Н. Вараксіна // Бібліотечний вісник. – 2013. – № 5. – С. 3–9.
2. Колесникова Т. Впровадження інноваційної моделі бібліотеки університету як чинник глибокої інтелектуалізації бібліотечної професії / Т. Колесникова // Вісник книжкової палати. – 2013. – № 1. – С. 19–24.
3. Красовицький О. До питання реформ у бібліотечній галузі / О. Красовицький // Бібліотечна планета. – 2015. – № 4. – С. 25–27.
4. Любаренко Л. Нові інформаційні технології в публічних бібліотеках України (за результатами загальнодержавного дослідження, проведеного НПБУ в 2014-2015 рр.) / Л. Любаренко // Бібліотечна планета. – 2015. – № 4. – С. 9–14.
5. Онищенко О. Проблеми адаптації бібліотек до умов цифрової культури / О. Онищенко // Бібліотечний вісник. – 2015. – № 6. – С. 3–7.
6. Сошинська Я. С. Друковані та електронні ресурси: ступінь прихильності користувачів / Я. С. Сошинська // Наукові праці Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомлинського. – К., 2010. – Вип. 1 : Всеукраїнський інформаційний ресурс з питань психолого-педагогічної науки і освіти: сучасний стан та шляхи розвитку. – С. 118-130.